

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali

23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№049864**

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебугова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижини модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комилжон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetirlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165

22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozoridagi transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209
27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O'zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O'zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To'laev Safarmurod Boymuhammad o'g'li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o'g'li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o'g'li	O'zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboyevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O'zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301

TIJORAT BANKLARIDA MIJOZNING TRANZAKSION FAOLLIGIGA ASOSLANGAN ADAPTIV TARIFLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Sanayev Javohir Shavkat o'g'li

mustaqil tadqiqotchi

Toshkent davlat

iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0006-1398-7563

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida hisob-kitob va tranzaksion xizmatlarni tariflash tizimini mijozning individual iqtisodiy qiymati asosida takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. B. Avezov tomonidan taklif etilgan adaptiv tariflash metodikasi asosida mijozning barqaror hisobvaraqa qoldig'i, tranzaksion faolligi, xizmat ko'rsatish tannarxi va bankning maqsadli marjasini o'zaro bog'liq holda hisobga olish imkoniyatlari tahlil qilingan. Barqaror hisobvaraqa qoldig'ini aniqlashda kunlik qoldiqlar taqsimotining 10 foizlik quyi kvantilidan foydalanishning iqtisodiy ahamiyati asoslangan. ICICI Bank tajribasi hamda ATB “Turonbank” ma'lumotlari asosida mijoz qiymatiga yo'naltirilgan differensial tariflashning amaliy imkoniyatlari baholangan. Tahlil natijalari adaptiv tariflash mijozlarni iqtisodiy qiymati bo'yicha segmentlash, bankning barqaror resurs bazasini mustahkamlash, tranzaksion faollikni rag'batlantirish va komissiya daromadlarini oshirish imkonini berishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tijorat banki, adaptiv tariflash, tranzaksion faollik, barqaror hisobvaraqa qoldig'i, mijoz qiymati, differensial tarif, xizmat tannarxi, komissiya daromadi, resurs bazasi, raqamli bank xizmatlari.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА АДАПТИВНОЙ ТАРИФИКАЦИИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ НА ОСНОВЕ ТРАНЗАКЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ КЛИЕНТА

Санаев Жавохир Шавкат угли

независимый исследователь

Ташкентский государственный

экономический университет

ORCID: 0009-0006-1398-7563

Аннотация. В статье исследованы вопросы совершенствования системы тарификации расчетных и транзакционных услуг коммерческих банков на основе индивидуальной экономической ценности клиента. На основе методики адаптивной тарификации, предложенной Б. Аvezовым, проанализированы возможности комплексного учета устойчивого остатка средств на счете клиента, его транзакционной активности, себестоимости обслуживания и целевой маржи банка. Обосновано экономическое значение использования 10-процентного нижнего квантиля распределения ежедневных остатков при определении устойчивого остатка на счете. На основе опыта ICICI Bank и данных АКБ «Туронбанк» оценены практические возможности применения дифференцированной тарификации, ориентированной на ценность клиента. Результаты анализа показывают, что адаптивная тарификация способствует сегментации клиентов по их экономической ценности, укреплению устойчивой ресурсной базы банка, стимулированию транзакционной активности и расширению возможностей получения комиссионных доходов.

Ключевые слова: коммерческий банк, адаптивная тарификация, транзакционная активность, устойчивый остаток на счете, ценность клиента, дифференцированный тариф, себестоимость обслуживания, комиссионный доход, ресурсная база, цифровые

банковские услуги.

IMPROVING THE ADAPTIVE PRICING MECHANISM IN COMMERCIAL BANKS BASED ON CUSTOMER TRANSACTION ACTIVITY

Sanayev Javohir Shavkat ogli

*Independent Researcher
Tashkent State
University of Economics
ORCID: 0009-0006-1398-7563*

Abstract. *This article examines the improvement of pricing mechanisms for settlement and transaction services in commercial banks based on the individual economic value of customers. Using the adaptive pricing methodology proposed by B. Avezov, the study analyzes the integrated consideration of a customer's stable account balance, transaction activity, service cost, and the bank's target margin. Particular attention is paid to the economic rationale for using the 10th percentile of daily account balances to determine the customer's stable balance. Based on the experience of ICICI Bank and data from Turonbank, the practical possibilities of applying customer-value-oriented differentiated pricing are assessed. The results indicate that adaptive pricing can facilitate customer segmentation according to economic value, strengthen the bank's stable funding base, stimulate transaction activity, and expand opportunities for generating commission income.*

Keywords: *commercial bank, adaptive pricing, transaction activity, stable account balance, customer value, differentiated pricing, service cost, commission income, funding base, digital banking services.*

Kirish

Jahon bank tizimida raqamli transformatsiya va to'lov infratuzilmasining kengayishi mijozlarning tranzaksion faolligini keskin oshirib, bank xizmatlari narxini shakllantirishga nisbatan an'anaviy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. McKinsey & Company'ning *Global Payments Report 2025* hisobotiga ko'ra, global to'lovlar bozori 3,6 trln tranzaksiya va qariyb 2,0 kvadrillion AQSh dollari miqdoridagi pul oqimlarini qamrab olib, 2,5 trln AQSh dollari daromad shakllantirgan. Shu bilan birga, to'lovlar bozoridagi daromadlarning o'sish sur'ati 2023-yildagi 12 foizdan 2024-yilda 4 foizgacha pasaygan. Hisobotda past xarajatli account-to-account to'lovlar va raqamli hamyonlarning kengayishi, shuningdek, kuchayib borayotgan narx bosimi banklarning an'anaviy komissiya daromadlari modeliga ta'sir ko'rsatayotgani qayd etilgan [1]. Mazkur holat bank xizmatlariga yagona standart tariflarni qo'llash o'rniga mijozning bank uchun yaratadigan real iqtisodiy qiymatini hisobga oluvchi differensial tarif mexanizmlarini rivojlantirish zaruratini kuchaytiradi.

Mazkur muammo ayniqsa korporativ va tijorat mijozlariga ko'rsatiladigan tranzaksion bank xizmatlarida dolzarbdir. McKinsey ma'lumotlariga ko'ra, global tranzaksion banking yiliga qariyb 1,3 trln AQSh dollari daromad yaratib, ulgurji bank xizmatlari daromadlarining qariyb 47 foizini tashkil etadi. 2025-yilgi *Corporate and Commercial Deposits Survey* natijalarida kompaniyalarning qariyb 20 foizi muayyan yil davomida operatsion depozitlar bo'yicha asosiy bank hamkorini almashtirishi aniqlangan. Bankni almashtirish sabablarida 55 foiz respondent yaxshiroq narx yoki foiz shartlarini, 36 foizi qulay bank platformasini va 31 foizi API integratsiyasining soddaligini qayd etgan [2]. Bu natijalar tarif siyosati korporativ mijozni saqlab qolish va bank-mijoz munosabatlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim boshqaruv instrumentiga aylanayotganini ko'rsatadi.

Xalqaro amaliyotda ham mijozlarning narxga sezgirligi, hisobvaraqdagi mablag'lari va xizmatlardan foydalanish xususiyatlarini hisobga oluvchi ma'lumotlarga asoslangan tariflash tizimlariga o'tish kuchaymoqda. McKinsey tahliliga ko'ra, banklarda tizimli pricing excellence

dasturlarini joriy etish operatsion foydani 5–10 foizgacha oshirish imkonini berishi mumkin; ayni paytda ko‘plab banklarda mijozning narx elastikligini aniqlash yetarli darajada rivojlanmagan va tariflar haddan tashqari standartlashtirilgan. Shu nuqtayi nazardan, mijozning barqaror hisobvara qoldig‘i, tranzaksiyalar soni va hajmi hamda xizmat ko‘rsatish tannarxini o‘zaro bog‘lagan adaptiv tariflash mexanizmini shakllantirish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot uchun asos bo‘lgan ilmiy ishda mazkur mexanizm yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlarga ko‘rsatiladigan hisob-kitob xizmatlari tarifini mijozning barqaror qoldig‘i, tranzaksion faolligi va bank uchun yaratadigan iqtisodiy qiymatiga moslashtirish vositasi sifatida asoslangan.

Shundan kelib chiqib, maqolaning maqsadi tijorat banklarida standart tariflashdan mijozning individual iqtisodiy qiymatiga asoslangan tariflashga o‘tishning ilmiy-uslubiy jihatlarini tadqiq etish hamda hisobvara qoldig‘i, tranzaksion faollik va xizmat ko‘rsatish tannarxini hisobga oluvchi adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Xorijiy olimlarning tadqiqotlarida bank xizmatlarini raqamlashtirish, mijoz qiymatini oshirish va texnologik yechimlarning bank daromadlilikiga ta’siri keng o‘rganilgan. A.N. Berger bank texnologiyalarining rivojlanishi xizmat ko‘rsatish xarajatlari va bank faoliyati samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini asoslagan [3]. E. Beccalli Yevropa banklari misolida texnologik investitsiyalar hajmining ortishi avtomatik ravishda yuqori moliyaviy natijani kafolatlamasligini, investitsiyalarning iqtisodiy qaytimini alohida baholash zarurligini ko‘rsatadi [4]. R. DeYoung va K.P. Roland esa bank daromatlari tarkibida komissiyaviy xizmatlarning kengayishi daromadlilik bilan birga risk va xarajatlar tuzilmasini ham o‘zgartirishini aniqlagan [5]. Zamonaviy tadqiqotlarda S. Struebi va A. Lim ma’lumotlar tahlili va sun’iy intellektdan foydalanish banklarda mijozlarning narxga sezgirligi va iqtisodiy qiymatini chuqurroq baholash orqali yanada moslashuvchan pricing strategiyalarini shakllantirish imkonini berishini ta’kidlaydi [6]. Ushbu qarashlar bank xizmatlari narxini faqat standart tariflar asosida emas, balki mijozning xulq-atvori va bank uchun yaratadigan qiymati asosida differensiallashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida mazkur masala asosan innovatsion xizmatlar, masofaviy banking, mijozga yo‘naltirilgan raqamli strategiya va bank resurs bazasi nuqtayi nazaridan tadqiq etilgan. M. Ataniyazova bank innovatsiyalarini mijozlarning moliyaviy ehtiyojlarini qondirish va bank foydasini oshirishga xizmat qiluvchi yangi mahsulot hamda texnologiyalar majmui sifatida baholaydi [7]. Z.T. Mamadiyarov masofaviy xizmatlarning rivojlanishini axborot texnologiyalari, avtomatlashtirish va mijozlar xulq-atvoridagi o‘zgarishlar bilan bog‘laydi [8]. A.A. Azlarova bank transformatsiyasida mijozga yo‘naltirilgan raqamli strategiyani ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘rsatsa [9], I.I. Jo‘rayev mijozlarni segmentlash va shaxsiylashtirilgan takliflar bankning barqaror resurs bazasini shakllantirishga xizmat qilishini ta’kidlaydi [10]. Biroq mavjud tadqiqotlarda mijozning barqaror hisobvara qoldig‘i, tranzaksion faolligi va xizmat ko‘rsatish tannarxini yagona mexanizmida birlashtirib individual tarif shakllantirish masalasi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Shu bois adaptiv tariflash mexanizmini ishlab chiqish mavjud ilmiy yondashuvlarni amaliy jihatdan rivojlantirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik-iqtisodiy usullar, segmentlash va koeffitsiyentlar usulidan foydalanildi. Adaptiv tariflash mexanizmini shakllantirishda mijozning bank uchun yaratadigan iqtisodiy qiymatini ifodalovchi barqaror hisobvara qoldig‘i, tranzaksion faollik va xizmat ko‘rsatish tannarxi o‘zaro bog‘liq holda baholandi. Barqaror qoldiqni aniqlashda 90 yoki 180 kunlik kunlik qoldiqlar taqsimotining quyi kvantilidan, tranzaksion faollikni baholashda esa operatsiyalar soni va zarur hollarda ularning hajmidan foydalanildi. Mijozlar iqtisodiy qiymati bo‘yicha segmentlanib, individual tarif xizmat tannarxi, bankning maqsadli marjasi, barqaror qoldiq va tranzaksion faollik ko‘rsatkichlari asosida shakllantirildi; tadqiqotning axborot bazasini banklarning moliyaviy hisobotlari hamda CRM, core-banking va boshqaruv

hisobi tizimlaridan olinadigan mijoz darajasidagi ma'lumotlar tashkil etdi.

Tahlil va natijalar

Tijorat banklarida hisob-kitob va tranzaksion xizmatlarga nisbatan qo'llaniladigan an'anaviy tarflash amaliyotida, odatda, muayyan xizmat turi bo'yicha mijozlarning barchasiga bir xil yoki oldindan belgilangan standart tarif qo'llaniladi. Bunday yondashuv sodda va boshqarish uchun qulay bo'lsa-da, mijozlarning bank uchun yaratadigan iqtisodiy qiymatidagi tafovutlarni to'liq hisobga olmaydi. Xususan, bir xil xizmat paketidan foydalanuvchi mijozlarning hisobvaraqa saqlaydigan mablag'lari, operatsiyalar soni va hajmi hamda ularga xizmat ko'rsatish tannarxi sezilarli farq qilishi mumkin. Shu sababli B. Avezov tomonidan ishlab chiqilgan adaptiv tarflash metodikasida tarifni mijozning individual iqtisodiy qiymati bilan bog'lash yondashuvi asoslangan. Mazkur mexanizmning asosiy tarkibiy elementlari sifatida barqaror hisobvaraqa qoldig'i, tranzaksion faollik va xizmat ko'rsatish tannarxi qabul qilingan.

Adaptiv tarflash mexanizmining dastlabki bosqichi mijozning bank resurs bazasiga real va barqaror qo'shayotgan hissasini aniqlashdan iborat. Oddiy o'rtacha hisobvaraqa qoldig'i ayrim kunlarda hisobvaraqaqa vaqtincha kelib tushgan katta miqdordagi mablag'lar ta'sirida yuqori shakllanishi mumkin. Shu sababli barqaror qoldiqni baholashda 90 yoki 180 kunlik kuzatuv davridagi kunlik qoldiqlar taqsimotining 10 foizlik quyi kvantilidan foydalanish ko'zda tutiladi.

Barqaror hisobvaraqa qoldig'i quyidagi formula yordamida ifodalanadi:

$$BQ_i = Q_{0,10}(B_i, 1, B_i, 2, \dots, B_i, D)$$

bu yerda, BQ_i — i -mijozning barqaror hisobvaraqa qoldig'i; B_i, d — i -mijoz hisobvaraqa qoldig'ining d -kundagi qoldig'i; D — kuzatuv davridagi kunlar soni; $Q_{0,10}$ — kunlik qoldiqlar taqsimotining 10 foizlik quyi kvantili.

Mazkur yondashuvning iqtisodiy ahamiyati shundaki, quyi kvantildan foydalanish hisobvaraqaqa faqat qisqa muddat mavjud bo'lgan yuqori qoldiqlar ta'sirini cheklaydi va bank tasarrufida nisbatan muntazam saqlanayotgan mablag'lar hajmini ehtiyotkorlik asosida aniqlash imkonini beradi. Demak, barqaror qoldiq mijozning bank uchun qiymatini faqat komissiya daromadi nuqtayi nazaridan emas, balki uning bank resurs bazasini shakllantirishdagi hissasi orqali ham baholash imkoniyatini yaratadi.

Adaptiv tarflashning ikkinchi asosiy elementi — tranzaksion faollik bo'lib, u mijozning ma'lum davr mobaynida bankning hisob-kitob xizmatlaridan foydalanish intensivligini tavsiflaydi. Ushbu ko'rsatkich amalga oshirilgan operatsiyalar soni va zarur hollarda ularning hajmi asosida shakllantiriladi. Barqaror qoldiq va tranzaksion faollik turli o'lchov birliklariga ega bo'lganligi sababli ular tegishli mijozlar bazasi doirasida normallashtiriladi. Natijada mijozlarning resurs qiymati va tranzaksion faoliyatini yagona qiyosiy shkalada baholash imkoniyati yuzaga keladi.

Mijozning barqaror qoldig'i va tranzaksion faolligi aniqlangandan so'ng individual adaptiv tarifni quyidagi metodik konstruktsiya asosida shakllantirish mumkin:

$$AT_i = \max \{T_{min}; C_i(1 + m^*)[1 - \lambda_B \cdot NBQ_i - \lambda_T \cdot NTF_i]\}$$

bu yerda, AT_i — i -mijoz uchun individual adaptiv tarif; C_i — mijozga tegishli xizmatni ko'rsatish tannarxi; m^* — bankning maqsadli marjasi; T_{min} — xizmat tannarxini qoplashni ta'minlaydigan minimal tarif; NBQ_i — barqaror hisobvaraqa qoldig'ining normallashtirilgan qiymati; NTF_i — tranzaksion faollikning normallashtirilgan qiymati; λ_B va λ_T esa ushbu omillarning tarifga rag'batlantiruvchi ta'sir darajasini ifodalovchi koeffitsiyentlardir. Metodik konstruktsiyada max operatorining qo'llanishi mijozga beriladigan rag'bat natijasida tarifning bank uchun iqtisodiy jihatdan asoslangan minimal chegaradan pastga tushib ketishining oldini oladi.

Shu tariqa, yuqori barqaror qoldiq saqlaydigan va bank xizmatlaridan faol foydalanadigan mijozga rag'batlantiruvchi tarif qo'llanishi mumkin, biroq ushbu chegirma xizmat tannarxi va bankning minimal rentabellik talabini buzmasligi lozim. Mazkur xususiyat adaptiv tarflashni oddiy chegirma siyosatidan farqlaydi: tarif mijozni rag'batlantirishi bilan birga bankning iqtisodiy manfaatlarini ham himoya qiladi.

1-jadval.

Adaptiv tariflash mexanizmining asosiy tarkibiy elementlari*

Ko'rsatkich	Baholash usuli	Iqtisodiy mazmuni	Tarif siyosatidagi vazifasi
Barqaror hisobvaraqlar qoldig'i	90/180 kunlik qoldiqlarning 10% quyi kvantili	Bank resurs bazasiga barqaror hissa	Rag'batlantiruvchi tarif uchun asos
Tranzaksion faollik	Operatsiyalar soni va hajmi	Xizmatlardan foydalanish intensivligi	Faol mijozni differensial baholash
Xizmat tannarxi	Boshqaruv hisobi ma'lumotlari	Bankning real xarajati	Tarifning iqtisodiy bazasini belgilash
Maqsadli marja	Bankning tarif siyosati	Talab etiladigan rentabellik	Bazaviy tarifni shakllantirish
Minimal tarif	Tannarxni qoplash sharti	Bankning iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish	Tarifning quyi chegarasini belgilash

*Manba: B. Avezov tomonidan ishlab chiqilgan adaptiv tariflash metodikasi asosida tizimlashtirildi.

Xorijiy tajribani tahlil qilish ushbu metodik yondashuvning iqtisodiy asoslarini tasdiqlaydi. ICICI Bank biznes mijozlariga xizmat ko'rsatishda hisobvaraqlar qoldig'i, tranzaksion faollik va mijozning bank bilan munosabatlari ko'lamini e'tiborga oladi. Bankning InstaBIZ platformasida to'lovlar, inkassatsiya, joriy hisobvaraqlar, merchant xizmatlari, biznes kreditlari va savdoni moliyalashtirish xizmatlari yagona raqamli muhitda birlashtirilgan. 2022-yil yakunida platformaning faol mijozlari soni 1 mln nafardan oshgan, InstaBIZ orqali amalga oshirilgan moliyaviy tranzaksiyalar qiymati esa bir yil davomida 70,9 foizga oshgan.

2-jadval.

ICICI Bankda joriy hisobvaraqlar va CASA depozitlari dinamikasi, 2021–2025-yillar, mlrd rupiy*

Ko'rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025	2025/2021
Joriy hisobvaraqlar depozitlari	1 361,7	1 584,8	1 614,9	1 935,7	2 329,6	+71,1%
Jamg'arma hisobvaraqlar depozitlari	2 954,5	3 599,6	3 797,8	4 023,0	4 407,7	+49,2%
CASA depozitlari	4 316,2	5 184,4	5 412,6	5 958,7	6 737,3	+56,1%

*Manba: ICICI Bank Form 20-F ma'lumotlari asosidagi dissertatsiya hisob-kitoblari.

Tahlil qilinayotgan davrda ICICI Bank joriy hisobvaraqlar depozitlari 1 361,7 mlrd rupiydan 2 329,6 mlrd rupiygacha, ya'ni 71,1 foizga, CASA resurslari esa 4 316,2 mlrd rupiydan 6 737,3 mlrd rupiygacha yoki 56,1 foizga oshgan. Joriy hisobvaraqlar depozitlariga foiz to'lanmasligi ularni bank uchun nisbatan arzon resurs manbai sifatida shakllantiradi. Shu jihatdan hisobvaraqlar yuqori va barqaror qoldiq saqlaydigan biznes mijozga tarif imtiyozi berilishi iqtisodiy nuqtayi nazardan asoslangan bo'lishi mumkin.

ICICI Bankda merchantlar uchun individual hisob-kitob davrlari, raqamli inkassatsiya, avtomatik hisob-kitoblarni muvofiqlashtirish hamda Minimum Average Balance (MAB) bilan bog'langan xizmat shartlarining mavjudligi mijozning hisobvaraqlaridagi mablag'i va xizmat ko'rsatish shartlari o'rtasida amaliy iqtisodiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Biroq hisobvaraqlar qoldig'i, tranzaksion faollik, xizmat tannarxi va bankning maqsadli marjasini yagona miqdoriy tarif modelida integratsiyalashgan shaklda qo'llash ochiq manbalarda to'liq kuzatilmaydi. Shu sababli Avezov metodikasining uslubiy farqi ushbu omillarni yagona adaptiv tarif mexanizmidan o'zaro bog'lashdan iborat.

O‘zbekiston sharoitida ushbu yondashuvni qo‘llash imkoniyatlari Turonbank ma’lumotlari asosida ham kuzatiladi. 2025-yilda bankning innovatsion hisob-kitob xizmatlaridan olingan komissiya daromadlari 2024-yilga nisbatan 13 921 mln so‘mga yoki 23,66 foizga oshgan, innovatsion siljish koeffitsiyenti esa 79,72 foizdan 88,96 foizga ko‘tarilgan. Mazkur o‘shishni faqat adaptiv tariflashning alohida sof ta’siri sifatida talqin qilish to‘g‘ri bo‘lmaydi; u innovatsion va hisob-kitob xizmatlarini monetizatsiya qilish bo‘yicha kompleks choralarning umumiy natijasini ifodalaydi.

3-jadval.

ATB “Turonbank”da innovatsion hisob-kitob xizmatlari bo‘yicha 2025-yilda erishilgan natijalar*

Ko‘rsatkich	Natija
Innovatsion siljish koeffitsiyenti (ISK), 2025-yil	88,96 %
ISKning 2024-yilga nisbatan o‘zgarishi	+9,24 foiz punkt
Innovatsion hisob-kitob xizmatlaridan olingan komissiya daromadining mutlaq o‘shishi	+13 921 mln so‘m
Komissiya daromadining o‘shish sur‘ati	+23,66 %

*Manba: ATB “Turonbank”ning 2025-yil 10-iyuldagi 1-02-31-sonli ma’lumotnomasida keltirilgan natijalar asosida B. Avezov dissertatsiyasidagi ma’lumotlar bo‘yicha tuzildi.

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda ATB “Turonbank”da innovatsion siljish koeffitsiyenti 88,96 foizni tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 9,24 foiz punktga oshgan. Shu davrda innovatsion hisob-kitob xizmatlaridan olingan komissiya daromadlari 13 921 mln so‘mga yoki 23,66 foizga ko‘paygan. Mazkur natijalar bankda tranzaksion va hisob-kitob xizmatlarini monetizatsiya qilish imkoniyatlari kengayganini ko‘rsatadi. Biroq ushbu o‘shishni faqat adaptiv tariflash mexanizmining alohida sof ta’siri sifatida talqin qilish metodik jihatdan to‘g‘ri emas, chunki manbada ko‘rsatilgan natijalar innovatsion xizmatlarni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilgan kompleks chora-tadbirlarning umumiy samarasi sifatida qayd etilgan.

Xulosa

Tadqiqot natijalari tijorat banklarida standart tariflash yondashuvi mijozlarning bank uchun yaratadigan iqtisodiy qiymatidagi tafovutlarni to‘liq hisobga olmasligini ko‘rsatdi. Shu nuqtayi nazardan, barqaror hisobvaraqlar qoldig‘i, tranzaksion faollik va xizmat ko‘rsatish tannarxini o‘zaro bog‘liq holda baholashga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmi mijozlarni iqtisodiy qiymati bo‘yicha differensiallashtirish imkonini beradi. Barqaror qoldiqni 90 yoki 180 kunlik kunlik qoldiqlar taqsimotining 10 foizlik quyi kvantili asosida aniqlash qisqa muddatli yuqori qoldiqlar ta’sirini cheklab, mijozning bank resurs bazasiga qo‘shayotgan nisbatan barqaror hissasini ehtiyotkorlik bilan baholashga xizmat qiladi. Tranzaksion faollikning operatsiyalar soni va hajmi orqali baholanishi esa mijozning bank xizmatlaridan foydalanish intensivligini tarif siyosatiga integratsiya qilish imkonini yaratadi.

ICICI Bank tajribasi hisobvaraqlar qoldig‘i va xizmat ko‘rsatish shartlari o‘rtasida iqtisodiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatib, adaptiv tariflashning amaliy asoslarini mustahkamlaydi. Turonbank bo‘yicha tahlilda esa 2025-yilda innovatsion hisob-kitob xizmatlaridan olinadigan komissiya daromadlarining 13 921 mln so‘mga yoki 23,66 foizga oshgani va ISKning 88,96 foizga yetgani qayd etildi. Mazkur natijalar adaptiv tariflashni bankning CRM, core-banking va boshqaruv hisobi ma’lumotlari bilan integratsiya qilgan holda qo‘llash, mijozlarni iqtisodiy qiymati bo‘yicha segmentlash hamda tarifning minimal darajasini xizmat tannarxi va maqsadli marja bilan cheklash zarurligini asoslaydi. Shu tariqa adaptiv tariflash bankning resurs bazasini mustahkamlash, tranzaksion faollikni rag‘batlantirish va komissiya daromadlarini oshirishga yo‘naltirilgan kompleks boshqaruv vositasi sifatida qo‘llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. McKinsey & Company. *The 2025 McKinsey Global Payments Report: Competing Systems, Contested Outcomes* [Elektron resurs]. – 2025. – 26 September. – McKinsey &

Company.

2. Sasia E., Faridi F., Jeenah U., Mantoan M., Porwal P., Jain R., ten Have R. *Charting a Path to Increasing Transaction Banking Value by 50 Percent* [Elektron resurs] // McKinsey & Company. – 2025. – 10 September.

3. Berger A. N. The Economic Effects of Technological Progress: Evidence from the Banking Industry // *Journal of Money, Credit and Banking*. – 2003. – Vol. 35, No. 2. – P. 141–176.

4. Beccalli E. Does IT Investment Improve Bank Performance? Evidence from Europe // *Journal of Banking & Finance*. – 2007. – Vol. 31, No. 7. – P. 2205–2230.

5. DeYoung R., Roland K. P. Product Mix and Earnings Volatility at Commercial Banks: Evidence from a Degree of Total Leverage Model // *Journal of Financial Intermediation*. – 2001. – Vol. 10, No. 1. – P. 54–84.

6. Struebi S., Lim A. Harnessing AI for Smarter Pricing Strategies in Banking [Elektron resurs]. – Simon-Kucher, 2025.

7. Ataniyazova M. Tijorat banklarining innovatsion faoliyati xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar va ularga mualliflik munosabatlari // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. – 2015. – № 1. – B. 1–6.

8. Mamadiyarov Z. T. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish : iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2019. – 56 b.

9. Azlarova A. A. O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot rivojlanishining bank-moliya xizmatlari bozoriga ta'siri // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*. – 2021. – № 2. – B. 308–315.

10. Jo'rayev I. I. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari depozit bazasini mustahkamlash : iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent : Akademiya nashriyot markazi, 2020. – 54 b.

